

ARTICLES CENTRALS

L'impacte de gènere de les desaparicions forçades a Síria

Anna Fleischer

Coordinadora de programes a l'oficina de Beirut de la Fundació Heinrich Böll

A Síria, la pràctica de les desaparicions forçades no és recent. Abans de les protestes de 2011 ja se n'havien registrat molts casos. Molt abans que Bashar al-Assad arribés al poder, el seu pare detenia els seus enemics polítics i qualsevol que desafiés el seu govern. No obstant això, el ritme de les desaparicions es va disparar en el marc de les manifestacions massives i la guerra posterior.

Quan va començar la revolució pacífica l'any 2011, les primeres protestes tenien com a reivindicació essencial l'alliberament de presoners polítics. Les protestes massives van esclatar després que alguns menors fossin detinguts arbitràriament i torturats per fer una pintada. La població siriana va sortir al carrer per exigir-ne l'alliberament i aviat van sorgir moltes més reivindicacions que havien estat latents durant molts anys: justícia i llibertat. Com a resposta, Bashar al-Assad va utilitzar les tàctiques que el règim ja coneixia bé: les detencions i la violència, així com la tortura de les persones detingudes. Aquesta tàctica serveix tant de càstig com de dissuasió per als altres. Per a la població siriana que alça la veu contra el règim, sempre ha estat clar que la detenció és una conseqüència probable de qualsevol oposició. Famílies senceres han compartit històries de detenció per la seva activitat política, fins i tot abans de 2011. En converses amb persones opositores de tota la vida al règim d'al-Assad, les històries de celebracions, vacances familiars i aniversaris s'entrellacen amb records de visites a les presons.

“ Les detencions a Síria gairebé equivalen a una desaparició forçada per l’escassa informació que l’aparell de seguretat proporciona ”

Arran del nombre aclaparador de protestes durant la revolució, l’aparell de seguretat va intensificar les detencions, que es van elevar fins a milers de persones. Sovint se les alliberava al cap d’un temps, però moltes continuen desaparegudes. Val a destacar que les detencions a Síria gairebé equivalen a una desaparició forçada, per l’escassa informació que l’aparell de seguretat proporciona sobre les detencions, els llocs de detenció, etc. Per tant, bàsicament, moltes persones sirianes saben que algú va ser detingut, però no en tenen més informació sobre el parador. Per tant, a Síria una detenció és essencialment una desaparició forçada: “les desaparicions forçades ocorren quan, amb la participació de les autoritats estatals, es retira a una persona de la vida pública i se n’oculta el parador intencionadament. En conseqüència, les víctimes queden fora de la protecció de la llei. En la majoria dels casos, l’única informació verificable proporcionada estarà relacionada amb les circumstàncies en què la víctima va ser vista per última vegada viva i lliure”¹.

Això il·lustra amb claredat per què la detenció no només constitueix una violació dels drets humans de la persona capturada. En aquest sentit, la Convenció internacional per a la protecció de totes les persones contra les desaparicions forçades atribueix la condició de víctima a “la persona desapareguda i tota persona física que hagi patit un perjudici directe a conseqüència d’una desaparició forçada”, art. 24(1). La desaparició d’una persona genera, doncs, moltes més víctimes². Per tant, també hem de considerar les violacions dels drets d’aquells que queden enrere; principalment, dones i nens, atès que la majoria dels detinguts són homes –al món, entre el 70 i el 94 per cent de les persones desaparegudes són homes³. Tot i que no tenim xifres sobre Síria, s’estima que el seu nombre és molt alt⁴.

L’impacte de gènere de les desaparicions forçades a Síria

Amb tot, l'impacte de les desaparicions forçades en els familiars de la persona desapareguda, en particular les dones i els nens, no ha rebut fins ara l'atenció que mereix. Moltes famílies sirianes pateixen en silenci, mentre que les dones que queden enrere pateixen múltiples vulnerabilitats. A la societat siriana, pels rols de gènere tradicionals, les familiars de desapareguts tenen una major probabilitat de caure en la pobresa, la depressió i l'aïllament. “Encara que es van amplificar i intensificar durant el conflicte, les experiències de les dones amb la desaparició forçada tenen la seva arrel en el context previ al conflicte de la societat patriarcal de Síria. En conseqüència, les desigualtats de gènere i les injustícies socials són un component preexistent de les estructures socials, culturals, econòmiques i polítiques del país. Això es reflecteix en les lleis discriminatòries i excloents, especialment en relació amb el matrimoni, els drets de propietat i els delictes sexuals, que agreugen i intensifiquen la desigualtat institucionalitzada”⁵.

“ A la societat siriana, pels rols de gènere tradicionals, les familiars de desapareguts tenen una major probabilitat de caure en la pobresa, la depressió i l'aïllament ”

Les desaparicions a Síria tenen tres conseqüències en termes de gènere: primer, quan el principal proveïdor de la família desapareix, les dones es troben sense ingressos per a les seves famílies i, per tant, són més vulnerables; en segon lloc, les dones porten la càrrega psicològica de seguir essent les cuidadores dels menors mentre segueixen vivint amb por, ansietat i depressió; i, en tercer lloc, l'impacte legal que té sobre les dones comporta que no poden tornar a casar-se, heretar i ni tan sols desplaçar-se amb els seus fills, atès que tot això requereix el consentiment de l'espòs o una certificació de la seva mort. Tanmateix, moltes dones sirianes no tenen cap prova ni de l'arrest ni de la mort del desaparegut i, per tant, romanen en els llimbs. Segons l'antiga alta comissionada adjunta de les Nacions Unides per als drets humans, Kyung-wha Kang, “en les societats on la discriminació de gènere en les lleis i polítiques dificulta la plena

realització dels drets humans de les dones i en limita l'autonomia i participació en aspectes de la vida pública i política, l'impacte social i econòmic de les desaparicions se sent amb més força i, al seu torn, fa que les dones i els seus fills siguin més vulnerables a l'explotació i la marginació social"⁶.

Les dones com a activistes i representants de la lluita pels desapareguts

Segons algunes recerques recents, els rols de gènere estan canviant entre la població siriana, per moltes raons. Per exemple, perquè l'absència mateixa d'homes ha obligat a transformar totes les relacions de gènere. En molts casos, l'home no hi és (és mort, detingut o desaparegut) o no pot desplaçar-se a causa de les estrictes lleis relacionades amb la residència i el treball per a refugiats, per exemple, al Líban⁷. Les familiars dels desapareguts i els detinguts han hagut d'assumir noves responsabilitats i rols en les seves famílies, en qualitat de principals proveïdores de la família i, encara amb més importància, com a responsables de la presa de decisions sobre les persones que depenen d'elles.

Malgrat tot, només tenen accés a treballs insegurs i mal remunerats, sovint lluny de les seves famílies, la qual cosa, alhora, incrementa el risc d'explotació i posa en perill el benestar i l'educació dels seus descendents. A més, la condició legal incerta dels desapareguts (que no són considerats oficialment vius ni morts) agreuja la inseguretat econòmica de la família. De fet, les mullers dels desapareguts sovint no poden accedir als actius familiars ni als comptes bancaris a nom dels seus marits o se'ls neguen les prestacions socials reservades a les dones casades⁸. Això també s'aplica a l'ajut als refugiats, atès que les dones casades hi tenen menys accés que les vídues. Com que oficialment estan casades, les familiars dels desapareguts no poden accedir als mateixos ajuts que les dones solteres o vídues.

“ Les familiars dels desapareguts i detinguts han hagut d'assumir nous rols en les seves famílies en qualitat de principals proveïdores i com a

responsables de la presa de decisions ”

Per a moltes dones, l'única opció seria declarar morts els seus marits, però, fins i tot llavors, els certificats de defunció podrien no estar disponibles fins un temps després de la desaparició. En tot cas, moltes dones són reticents a fer-ho a causa del sentiment de culpa per fer quelcom que equival a abandonar tota esperança⁹. Això il·lustra la càrrega psicològica que suporten diàriament. Bàsicament, estan atrapades en els llimbs, entre el lament per la pèrdua i l'esperança de la tornada de l'ésser estimat. De fet, aquest problema posa en relleu una altra “capa” de la seva situació de vulnerabilitat multidimensional. Sovint, donen suport a d'altres a través de la seva comunitat, malgrat seguir portant la seva pròpia i greu càrrega. D'aquesta manera, és freqüent que les famílies dels desapareguts es coneguin bé i s'identifiquin mútuament pel seu sofriment comú.

Les dones van haver de començar a buscar activament els seus familiars, sovint recorrent a canals no oficials, fet que inclou la necessitat de pagar suborns. Sovint estan exposades a la detenció i el maltractament per les forces de seguretat. Tot i les dificultats que afronten les dones sirianes, a causa d'una multitud de circumstàncies agreujades per la desaparició dels seus familiars, han trobat una manera de resistir i mantenir les seves famílies, tant econòmicament com moral, tot i l'intens desgast que això comporta¹⁰.

Famílies per la llibertat

L'augment de la implicació de les dones davant del problema de la desaparició forçada va alimentar la voluntat d'unir-se i organitzar-se. Un dels grups que es van formar com a resultat és Families for Freedom (Famílies per la llibertat), fundat a Ginebra (Suïssa). És un moviment liderat per dones que exigeix la veritat sobre el parador dels seus desapareguts. Tot i la por aclaparadora a les represàlies contra els seus desapareguts, les seves famílies i elles mateixes, continuen expandint el seu moviment per incloure-hi totes les famílies de persones detingudes o desaparegudes, més enllà de religions, creences polítiques o ètnies. El moviment va partir d'un grup central d'activistes i mobilitzadores comunitàries amb força experiència i va començar a treballar en el

desenvolupament de reivindicacions i una agenda compartida. En una segona etapa es van fundar seccions locals per expandir el moviment cap a les bases.

“ L’augment de la implicació de les dones davant del problema de la desaparició forçada va alimentar la voluntat d’unir-se i organitzar-se ”

D’aquesta manera, el grup central d’activistes conegudes va aconseguir créixer en nombre. Ara hi ha grups locals al Líban, Turquia, Alemanya, el Regne Unit i Síria. Aquest treball local és essencial, perquè un moviment només pot sostenir-se a través d’una mobilització sòlida de baix a dalt, en la qual moltes persones s’identifiquin amb les reivindicacions, les desenvolupin més i hi contribueixin no només amb les seves històries, sinó també amb les seves idees. En són bona mostra altres moviments coneguts, com el de les Mares de la Plaza de Mayo, a Argentina: “Tot va començar amb un grup de 14 dones que volien saber on eren els seus fills i filles; si eren vius o morts. Volien saber la veritat: quan, per què i qui els va fer desaparèixer”¹¹.

Les reivindicacions de les famílies

Quan es va formar Families for Freedom, el grup central d’activistes va començar a treballar en les seves reclamacions conjuntes¹². Van escriure i presentar les reivindicacions següents a les Nacions Unides, a Ginebra¹³:

- Publicació immediata d’una llista amb els noms de tots els detinguts, juntament amb les seves ubicacions i estat actuals, i que se n’aturi immediatament la tortura i el maltractament. En el cas de la mort d’un detingut, cal presentar a les famílies un certificat de defunció juntament amb un informe sobre les causes de la mort i on se’l va inhumar.
- Exercir pressió sobre el govern sirià perquè permeti que les organitzacions humanitàries internacionals lliurin immediatament ajut alimentari i mèdic, i perquè atorgui als grups internacionals prodrets l’accés als centres de detenció, per tal de

poder supervisar de prop les condicions de vida i garantir que els centres de detenció civil gaudeixin d'unes condicions saludables.

- Supressió dels tribunals d'excepció -en particular, els consells de guerra i els tribunals militars i antiterroristes- i que es garanteixin els judicis justos sota la supervisió de Nacions Unides.

- Rendició de comptes de tots els responsables, de totes les parts, i en particular del govern sirià, per les violacions que han comès i continuen cometent contra aquells que han estat detinguts arbitràriament i les seves famílies. Aquesta rendició de comptes seria un avenç fonamental cap a la justícia.

D'acord amb la recerca de Women Now for Development i Dawlaty sobre les familiars dels desapareguts, podem concloure que també hi ha algunes reivindicacions que solen compartir les famílies encara no mobilitzades al voltant d'aquesta qüestió¹⁴. Per exemple, es reclama el dret a conèixer la destinació i el parador dels familiars desapareguts o detinguts i es reivindica la necessitat de mecanismes de suport especials per a les famílies de les persones desaparegudes, com pensions, educació, atenció mèdica i llocs de treball per als seus familiars.

“ Especialment en l'àmbit local, on les familiars són més vulnerables, la idea de justícia va més enllà de la responsabilitat penal i inclou la justícia social i econòmica ”

Segons la coordinadora de la secció de Families for Freedom al Líban, Yasmine, les famílies estan debatent sobre la justícia i com fer rendir comptes a qui deté o fa desaparèixer els seus éssers estimats. La majoria de les familiars de la secció local del Líban són víctimes del règim d'al-Assad, però també hi ha víctimes de grups armats¹⁵.

Especialment en l'àmbit local, on les familiars són vulnerables i no tenen accés als serveis bàsics, la idea de justícia adquireix un caràcter més global, que va més enllà de

la responsabilitat penal. Inclou la justícia social i econòmica, que requereix una perspectiva sensible al gènere que tingui en compte tota la seva experiència de vida¹⁶. Són refugiades, dones, privades dels seus drets i, a més, parents d'una persona desapareguda, la qual cosa n'agreuja significativament la vulnerabilitat.

Per tant, les oportunitats educatives són un element crucial per bregar amb les responsabilitats i una manera d'alleujar l'impacte de les càrregues. En un nivell més bàsic, les oportunitats d'alfabetització són crítiques perquè les dones amb una educació formal mínima o nul·la puguin negociar procediments administratius amb les forces seguretat, l'administració i les presons. D'altra banda, la formació professional pot ampliar el nombre d'ocupacions a les quals les dones poden aspirar i poden assumir. L'ampliació de les oportunitats educatives pot permetre a les familiars de desapareguts negociar uns millors salaris i compensacions, així com augmentar-ne l'autosuficiència i confiança. A més, en el cas de les que gaudeixen d'una educació formal prèvia suficient, l'accés a l'educació superior també pot ser clau per incrementar-ne la capacitat de resistència i adaptació a l'adversitat.

**“ A través del dolor compartit i el suport recíproc,
les familiars van poder encoratjar-se mútuament
a ser més actives i obertes ”**

Tant en el grup central com en les seccions locals, a través de les activitats i l'activisme per la causa, hi ha un canvi en la manera de pensar i actuar de les dones. Segons Asmaa Al Farraj, membre del grup central i coordinadora de la secció de Manchester (Regne Unit), la comunicació inicial entre les famílies va ser difícil, per la sensació de desesperança i impotència. A Síria, l'ús de la detenció i la desaparició forçada com a armes de guerra i opressió fa que les famílies se sentin completament impotents, especialment si han abandonat Síria i, per tant, ja no poden cercar físicament els seus éssers estimats. Això sovint les condueix a un aïllament emocional i psicològic total, de manera que anhelan el seu ésser estimat, però alhora se senten culpables per haver-se'n anat i haver-ne abandonat la recerca. Tanmateix, a través del dolor compartit i el

suport recíproc, les familiars van poder encoratjar-se mútuament a ser més actives i obertes¹⁷. Quelcom de similar succeeix a la secció local del Líban, on les dones ja no estan disposades a acceptar la seva posició de víctimes i volen ser més visibles i proclamar les seves reivindicacions. A conseqüència de la seva mobilització comunitària, desenvolupen idees d'activitats i, fins i tot, s'han dut a terme tasques d'activisme tant local com internacional¹⁸.

A través de la mobilització de les familiars, s'ha fet evident que, al principi, el patiment psicològic és l'obstacle més gran per a la participació en aquestes activitats, perquè exigeix als familiars un compromís actiu amb la persona desapareguda. En tot cas, després d'aquest repte inicial, hem presenciat beneficis psicològics ("Sé que no estic sola i hi ha altres com jo") i l'aparició d'una sensació de consol ("Ara és com si aquestes famílies fossin la meva").

1. "Protecting women from the impact of enforced disappearances", OHCHR, 2012.
2. "The Disappeared and Invisible", ICTJ, 2015.
3. Kapur, Amrita: "Overlooked and invisible: the women of enforced disappearances", 14 d'abril de 2015.
4. També hi ha detingudes, encara que són menys. Tanmateix, en aquest article ens centrarem principalment en els familiars dels detinguts, no en les detingudes mateixes. L'anàlisi de les vulnerabilitats de les dones detingudes és important, però va més enllà de la perspectiva d'aquest document.
5. Shadows of the Syrian Disappeared: Testimonies of Female Relatives Left with Loss and Ambiguity, Dawlaty i Women Now for Development, 2018.
6. "Protecting women from the impact of enforced disappearances", OHCHR, 2012.
7. Gender Justice and Feminist Knowledge Production in Syria, Women Now for Development, 2019.
8. Kapur, Amrita: "Overlooked and invisible: the women of enforced disappearances", 14 d'abril de 2015.

9. Ibid.

10. *Shadows of the Syrian Disappeared: Testimonies of Female Relatives Left with Loss and Ambiguity*, Dawlaty i Women Now for Development, 2018.

11. “Protecting women from the impact of enforced disappearances”, ACNUDH, 2012.

12. Veure Families for Freedom

13. “Detainees’ Families Ask Geneva to Raise Issue of Detainees Above Negotiations”, Enab Baladi, 2017.

14. *Shadows of the Syrian Disappeared: Testimonies of Female Relatives Left with Loss and Ambiguity*, Dawlaty i Women Now for Development, 2018.

15. Entrevista con Yasmine, 5 de febrero de 2020.

16. *Gender Justice and Feminist Knowledge Production in Syria*, Women Now for Development, 2019.

17. Entrevista amb Asmaa, 8 de febrer de 2020.

18. Entrevista amb Yasmine, 5 de febrer de 2020.

SOBRE L'AUTORA

Anna Fleischer treballa a Síria i específicament en l'àmbit dels drets de les dones i la mobilització de base. En aquest context, està particularment interessada en amplificar les veus de les dones locals sobre temes com la detenció i la desaparició forçada. En el seu paper anterior com a tècnica de campanyes i comunicació de l'organització siriana de drets de la dona Women Now for Development, va acompanyar el moviment Families for Freedom des dels seus inicis fins a l'actualitat. Ara és coordinadora de programes a l'Oficina de Beirut de la Fundació Heinrich Böll. Va estudiar Ciències Polítiques, Estudis de l'Orient Mitjà i l'idioma àrab a Alemanya, el Regne Unit i Egipte.

Aquesta és una versió traduïda de l'article publicat originalment en anglès.

Fotografia Visita al Líban

